

KHỦNG HOẢNG KINH TẾ TOÀN CẦU: CẬP NHẬT THÔNG TIN VỀ CHÂU PHI VÀ TRUNG ĐÔNG

*Bùi Nhật Quang**

I. ĐIỂM LẠI TÌNH HÌNH: XU HƯỚNG CHUNG VÀ NHỮNG NGOẠI LỆ

Cuộc khủng hoảng tài chính và suy thoái toàn cầu kéo dài từ giữa năm 2007 đến nay đã thực sự gây ra những đảo lộn to lớn trong đời sống kinh tế, xã hội của hầu hết các quốc gia trên thế giới. Được cho là khởi nguồn từ Mỹ, cuộc khủng hoảng đã lan rộng và tính đến giữa năm 2009, tác động của cuộc khủng hoảng đã trở nên khá rõ nét tại Châu Phi và Trung Đông (CP&TD). Trong tình hình hiện tại, một số yếu tố cần được tính tới khi xem xét tác động của khủng hoảng tại hai khu vực rất nhạy cảm này của thế giới:

- Hệ thống tài chính tại các quốc gia CP&TD từ trước tới nay không thực sự tỏ ra "dễ bị tổn thương" trước các biến cố toàn cầu do mức độ hội nhập còn khá hạn chế của khu vực này vào các thể chế tài chính toàn cầu. Thế nhưng tình hình hiện nay đã khác trước: khủng hoảng đang gây ra những biến động

mạnh mẽ mà thể hiện rõ nhất là sự sụt giảm nghiêm trọng của các hoạt động kinh tế chu chốt tại CP&TD.

- Đến thời điểm hiện tại, các mối quan ngại về tác động tiêu cực quá mức của cuộc khủng hoảng đang trở thành sự thật: tình trạng nghèo đói gia tăng mạnh và số liệu của hầu hết các tổ chức quốc tế như Ngân hàng Thế giới (WB), Hội đồng Nhân quyền LHQ (UNHRC), Liên Minh Châu Phi (AU)... đều chỉ ra rằng số người nghèo tại CP&TD tăng rất nhanh trong những tháng đầu năm 2009. Người nghèo chính là những đối tượng rất "nhạy cảm" với các cú sốc của cuộc khủng hoảng đến từ bên ngoài.

- Trong khu vực CP&TD, các nỗ lực để đối phó với khủng hoảng kinh tế toàn cầu *chưa thực sự được đánh giá cao* và trong hầu hết các trường hợp, đặc biệt là tại các quốc gia Châu Phi cận Sahara, các giải pháp chính sách và biện pháp kích thích kinh tế đường như chưa được lựa chọn hoặc quan tâm đúng mức.

* Tiến sĩ, Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông

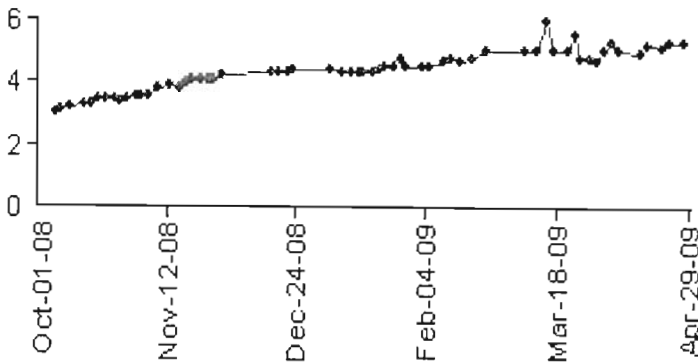
Như vậy, xu hướng chung của khu vực CP&TD đã cho thấy sự giảm sút nghiêm trọng của tốc độ tăng trưởng kinh tế và các tác động tiêu cực tới hệ thống an sinh xã hội, nguy cơ bất ổn gia tăng. Mặc dù vậy, trong bối cảnh phát triển âm ảm chung, *vẫn có những ngoại lệ* đáng chú ý tại khu vực Trung Đông: đó là triển vọng tăng trưởng của các quốc gia Qatar, Yemen và Iraq.

- **Yemen:** Đây là một quốc gia thuộc loại lớn ở Trung Đông với dân số 22.4 triệu người. Điểm đáng chú ý là các chỉ số kinh tế của Yemen được dự báo là rất tích cực: *tăng trưởng kinh tế năm 2007 là 4,8%; năm 2008 là 5% và dự báo cho năm 2009 là 7,7%*. Lạm phát cũng đang giảm mạnh từ mức 19% năm 2008 xuống dưới 10% năm 2009 (cập nhật thông tin của WB). Lý do chủ yếu của sự tăng

trường đột biến này là kết quả của Dự án Khí hoá lỏng (LNG) trị giá 4 tỷ USD do Yemen phối hợp với Tập đoàn Total thực hiện. Dự án này bắt đầu đi vào sản xuất vào tháng 5.2009 và đem lại tác động to lớn tới sự phát triển kinh tế, xã hội của Yemen.

- **Trường hợp của Qatar** cũng tương tự như Yemen với các dự án khí hoá lỏng mới đi vào hoạt động, giúp Qatar tăng gấp đôi sản lượng. Tác động tích cực của dự án dầu khí giúp tốc độ tăng trưởng kinh tế của Qatar tiếp tục tăng mạnh trong năm 2009 bất chấp các diễn biến tiêu cực của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu. Dự báo của IMF cho rằng *tăng trưởng kinh tế của Qatar năm 2009 vẫn sẽ đạt 18% (hoặc có thể cao hơn)* - mức tăng trưởng thuộc loại cao nhất trên thế giới.

Biểu đồ 1. Chỉ số chứng khoán Iraq thời kỳ 2008 – 2009

Nguồn: www.iraqstockx.com

- **Iraq cũng là trường hợp đáng chú ý** tại Trung Đông với tiềm năng tăng trưởng cao ngay khi quốc gia này giải quyết được các vấn đề về an ninh và ổn định chính trị. Nhờ sự hỗ trợ của bên ngoài và việc khắc phục hậu quả chiến tranh giúp cho hoạt động đầu tư tăng

mạnh nên Iraq đã đạt tăng trưởng năm 2008 là 9,8%. Dự báo của IMF cho năm 2009, 2010 lần lượt là 6,9% và 6,7%. Tính đặc thù của Iraq cũng thể hiện ở một chỉ số rất quan trọng của nền kinh tế Iraq là chỉ số chứng khoán ISX. Điều đáng kinh ngạc của thị trường

chứng khoán Iraq là thị trường này *hoàn toàn không bị ảnh hưởng bởi cuộc khủng hoảng tài chính toàn cầu* và chỉ số chứng khoán ISX vẫn liên tục tăng trong suốt giai đoạn từ 2008 đến nay. (Xem biểu đồ 1)

II. CÁC NHÓM QUỐC GIA TẠI CHÂU PHI VÀ TRUNG ĐÔNG TRONG CUỘC KHỦNG HOẢNG TOÀN CẦU

Những thông tin ở phần trên cho thấy CP&TĐ đang chịu tác động của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu theo nhiều cấp độ khác nhau, phụ thuộc vào từng nhóm nước. Xét về tổng thể, CP&TĐ vẫn sẽ đạt tốc độ tăng trưởng dương khoảng hơn 3% trong năm 2009 và có thể nói ảnh hưởng của cuộc khủng hoảng tới CP&TĐ không quá mạnh như ở các khu vực “trọng điểm” khác là Đông Âu, Trung Á và Đông Á. Nhìn chung, có thể chia các quốc gia CP&TĐ thành nhiều nhóm với những đặc điểm khác nhau liên quan tới mức độ ảnh hưởng và khả năng ứng phó với khủng hoảng:

- *Nhóm các quốc gia xuất khẩu dầu* mà chủ yếu là các quốc gia thuộc Hội đồng Hợp tác vùng Vịnh (GCC) ở Trung Đông với khả năng tài chính vững chắc, quy mô dân số tương đối nhỏ và cơ cấu kinh tế phát triển. GCC hiện nay bao gồm Bahrain, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi Arabia, và UAE. Đây là các quốc gia ở vị thế tốt nhất và có năng lực mạnh nhất trong ứng phó với khủng hoảng kinh tế và trung hoà tác động của các cú “sốc” đến từ bên ngoài. Nhờ có nguồn dự trữ ngoại tệ lớn và cơ cấu tài chính tương đối vững chắc, các quốc gia này có thể chủ động ứng phó với khủng hoảng. Mặc dù vậy, do tác động của sự giảm sút giá dầu, nguồn thu của các quốc gia xuất khẩu dầu CP&TĐ sẽ giảm đáng kể, khiến

cho tăng trưởng kinh tế của các quốc gia này trong năm 2009 sẽ giảm mạnh so với năm trước. Tại các quốc gia như Saudi Arabia, Kuwait và UAE, tăng trưởng dự kiến sẽ ở mức 0% trong năm 2009. Một vài “điểm nóng” như Dubai được coi là chịu ảnh hưởng nhiều nhất do cuộc khủng hoảng tài chính trùng với thời kỳ hạ nhiệt của cơn sốt giá bất động sản, sự thu hẹp của lĩnh vực xây dựng và dịch vụ tài chính. Biện pháp ứng phó đã và đang được thực hiện là chính phủ UAE dành cho Dubai gói cứu trợ tài chính trị giá 10 tỷ USD và có kế hoạch huy động thêm 10 tỷ USD nữa khi cần. Tác dụng của động thái này đến nay là rất tích cực.

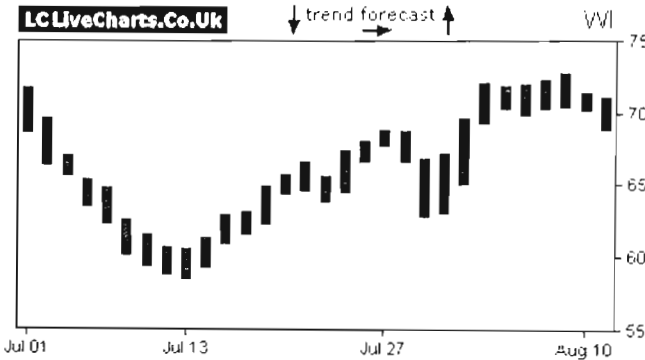
Ngoài ra, cập nhật tình hình đến tháng 8 năm 2009 cho thấy *giá dầu trên thị trường quốc tế đã tăng mạnh trở lại* và đang dao động mức trên dưới 70USD/thùng. Điều này đã giúp cho các nước GCC tăng mạnh nguồn thu và dễ dàng hơn trong các gói kích thích kinh tế, khắc phục khủng hoảng. (Xem biểu đồ 2)

- *Nhóm các nước xuất khẩu dầu có dân số đông và cơ cấu kinh tế thiếu cân đối, mức độ phát triển trung bình và thấp*: Điển hình là các quốc gia như Algeria, Iraq, Iran, Libya, và Syria. Mặc dù có nguồn thu từ xuất khẩu dầu nhưng với quy mô dân số lớn nên tác dụng tăng trưởng trên đầu người tại các quốc gia này có nhiều hạn chế. Điều này khiến cho nhóm các quốc gia liên quan gặp nhiều khó khăn trong cuộc khủng hoảng toàn cầu và cũng khó huy động đủ nguồn lực cần thiết để ứng phó với tình hình khó khăn chung. Cuộc khủng hoảng kinh tế kết hợp với giá dầu giảm đã khiến cho thặng dư thương mại của nhóm quốc gia này giảm mạnh và các chính phủ

liên quan gặp nhiều khó khăn trong thực hiện các cam kết xã hội dài hạn như trợ giá, các chương trình hỗ trợ thu nhập... Trường hợp cụ thể của Algeria cho thấy nguồn dự trữ có được đang giảm mạnh. Đối với Iran, quốc gia

này đang phải thực hiện các biện pháp thu hẹp tài chính và tiết kiệm chi tiêu. Nhìn chung nhóm các quốc gia này sẽ chịu tình trạng giảm sút tăng trưởng kinh tế nhưng không giảm mạnh như GCC.

Biểu đồ 2. Biến động giá dầu tính đến ngày 12 tháng 8 năm 2009.

Nguồn: livecharts.co.uk

- **Nhóm các quốc gia không xuất khẩu dầu và phụ thuộc vào các quan hệ gắn kết với GCC:** chủ yếu là các quốc gia như Jordan, Lebanon, Yemen, Djibouti v.v... Đây là các nước trước đây hưởng lợi khá nhiều từ trao đổi thương mại, xuất khẩu lao động sang GCC và tiếp nhận ngoại hối từ GCC gửi về nước. Với tình hình khó khăn chung, tất cả các kênh thu nhập kể trên đều bị thu hẹp và nhóm quốc gia này sẽ chịu tác động nghiêm trọng của cuộc khủng hoảng với thâm hụt cán cân thanh toán, thiếu hụt lương thực và bất ổn an ninh, chính trị.

- **Các quốc gia khác có cơ cấu kinh tế đa dạng hoá và gắn kết với thế giới phát triển, hợp tác chặt chẽ với OECD:** điển hình là Morocco, Tunisia, Ai Cập và Nam Phi. Đây là những nước chịu tác động trước tiên của khủng hoảng và các diễn biến tăng, giảm về cơ bản tương đồng với diễn biến chung của khối

các nước phát triển trên thế giới. Nhóm quốc gia này đều chịu tác động của xuất khẩu giảm sút, du lịch giảm, tài chính công bị tác động tiêu cực. Nguy cơ cao là các nước này sẽ có tốc độ tăng trưởng bằng không hoặc âm. Thực tế này đòi hỏi các quốc gia liên quan phải tiếp tục cải thiện việc điều hành chính sách kinh tế vĩ mô và cải cách cơ cấu để huy động được các nguồn lực từ cả bên trong lẫn bên ngoài sử dụng cho chính sách đối phó khủng hoảng và khắc phục chu kỳ kinh tế.

III. ỨNG PHÓ VỚI KHỦNG HOẢNG: NHỮNG KẾT QUẢ BƯỚC ĐẦU

Cho đến tháng 8 năm 2009, các tín hiệu của thị trường quốc tế với các chỉ số chủ chốt như chứng khoán, bất động sản, lạm phát, thanh khoản của hệ thống tài chính, hoạt động thương mại quốc tế... bắt đầu cho thấy những dấu hiệu khả quan thể hiện sự cải thiện của

tình hình. Đối với khu vực Châu Phi và Trung Đông, các dấu hiệu lạc quan tuy đã có những chưa rõ và không thực sự đồng đều ở các quốc gia. Điều này một phần là do sự khác biệt rất lớn về trình độ phát triển, tiềm lực tài chính, cơ cấu kinh tế và mức độ hội nhập quốc tế của các quốc gia/nhóm quốc gia trong khu vực. Vấn đề đối phó với khủng hoảng tại Châu Phi và Trung Đông có thể được xem xét với các nhóm quốc gia chủ yếu như sau:

- *Các quốc gia Trung Đông*: nòng cốt của khu vực Trung Đông với sức mạnh kinh tế đáng kể là khối Hội đồng Hợp tác vùng Vịnh (GCC). Thực tế từ đầu năm 2009 đến nay cho thấy các biện pháp ứng phó khủng hoảng của Trung Đông đang phát huy tác dụng tương đối tốt với điển hình là những gói tài chính dùng cho kích thích kinh tế với giá trị rất lớn xét cả về tổng số tiền và tỷ trọng trong GDP của các gói kích thích kinh tế. GCC can thiệp rất sớm vào hệ thống ngân hàng và thị trường chứng khoán với giải pháp tức thời là nối lỏng chính sách tiền tệ, đảm bảo khả năng chi trả của các ngân hàng và bơm thêm tiền vào hệ thống khi cần thiết.

Nổi bật nhất tại Trung Đông là Saudi Arabia (Arab Xêut) - nền kinh tế lớn hàng đầu của khu vực. Quốc gia này đã sớm đưa ra gói kích thích kinh tế trị giá tới 475 tỷ riyals (126,7 tỷ USD) của mình ngay từ cuối năm 2008 và tính đến tháng 5. 2009, gói tài chính này được thông báo là đã giải ngân hơn 60%. Trọng tâm giải ngân là đầu tư cho giáo dục, đào tạo và tăng chi tiêu công. Gói kích cầu của Saudi Arabia vừa lớn nhất về giá trị nhưng cũng lớn nhất về tỷ lệ trong GDP (GDP tính theo PPP của Saudi Arabia năm 2008 vào khoảng 600 tỷ USD)

Ai Cập cũng có gói kích thích tài chính tương đối lớn dành cho đầu tư cơ sở hạ tầng để tạo việc làm. Mặc dù vậy, định hướng đầu tư của Ai Cập cho các dự án hạ tầng rất lớn vẫn đang gây tranh cãi với những lập luận cho rằng các dự án hạ tầng đó rất tốn kém, thời gian đầu tư kéo dài và chưa mang lại hiệu quả tức thời cần có cho nền kinh tế. Hơn nữa, số tiền dự kiến 5.4 tỷ USD dành cho gói kích thích kinh tế của Ai Cập là tương đối khiêm tốn so với quy mô kinh tế và điều đáng nói là tiến độ giải ngân rất chậm khiến cho tác động của các giải pháp chống khủng hoảng cũng rất hạn chế. Ngoài ra, một số quốc gia nhỏ khác như Tunisia, Marroco... ở Bắc Phi cũng đã thông báo về các biện pháp kích thích kinh tế để hỗ trợ cho các doanh nghiệp vừa và nhỏ, đồng thời thúc đẩy tạo thêm việc làm mới. Cho đến thời điểm hiện tại, vẫn chưa thể đánh giá được hiệu quả của các biện pháp chống khủng hoảng nói trên do mọi việc mới chỉ được bắt đầu chưa lâu

- *Nhóm các quốc gia Châu Phi và Châu Phi cận Sahara*: Đánh giá chung cho thấy nhóm các quốc gia này tương đối thụ động trong các biện pháp chống khủng hoảng. Điều đáng chú ý là hầu hết các quốc gia này nhìn chung đều không đi theo cách thức thông thường để chống khủng hoảng là giới thiệu các gói kích thích kinh tế.

Nền kinh tế lớn hàng đầu của Châu Phi là Nam Phi không có gói kích cầu nào đáng kể để khắc phục khủng hoảng. Trong tháng 5 năm 2009, Nam Phi đã tổ chức tổng tuyển cử và bầu được Tổng thống mới là Ông Jacob Zuma (tuyên thệ nhậm chức ngày 9 tháng 5 năm 2009). Đây là vị Tổng thống thứ tư của Nam

Phi tính từ khi chế độ Apartheid chấm dứt. Chính phủ mới của Nam Phi đã thông báo về các chương trình tạo việc làm, cải cách ruộng đất và phát triển nông thôn, cải cách y tế và giáo dục, giảm nghèo. Đây được coi là các biện pháp dài hạn chứ không định hướng vào giải quyết các khó khăn trước mắt do tác động của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu. Chính vì vậy, vẫn cần có thêm thời gian để đánh giá về các giải pháp của Nam Phi.

Một quốc gia khác đang trong tình trạng khủng hoảng nặng nề là Zimbabwe mới đây cũng đã thông báo về một gói kích thích kinh tế trị giá 1 tỷ USD. Đây được coi là một nỗ lực rất lớn của Chính phủ Zimbabwe khi thúc đẩy một chương trình phục hồi kinh tế ngắn hạn khẩn cấp và bơm tiền cho ngành khai thác nguyên liệu thô, sản xuất công nghiệp và mua máy móc thiết bị. Đây là một chương trình mới được xây dựng và tính đến thời điểm hiện tại, tác động cụ thể của chương trình phục hồi kinh tế này vẫn chưa thể xác định được.

Như vậy, khu vực CP&TĐ đã thể hiện một số diễn biến mới trong thời gian tính đến tháng

8 năm 2009 với những biện pháp ứng phó khủng hoảng khác nhau. Các nhóm quốc gia tại CP&TĐ có nhiều cách thức tiếp cận và quan điểm đôi khi hoàn toàn trái ngược nhau về vấn đề khủng hoảng và từ đó cũng có nhiều biện pháp ứng phó riêng theo nhận định của mình về tình hình thực tế. Tuy nhiên, cách thức chung vẫn không có gì thay đổi: đó là các gói kích thích kinh tế, nới lỏng chính sách tiền tệ và tăng đầu tư công. Chi có điểm đáng chú ý là các quốc gia Châu Phi hầu hết đều tỏ ra bị động và gặp rất nhiều khó khăn trong việc huy động những nguồn lực cần thiết để giải quyết khủng hoảng và suy giảm tăng trưởng kinh tế. Đây là điểm khác biệt so với hầu hết các khu vực khác trên thế giới và cũng là lý do cho thấy các dấu hiệu tích cực tại châu Phi đã có nhưng chưa thật rõ nét. Dù rằng bối cảnh quốc tế đến tháng 8 năm 2009 đã sáng sủa hơn rất nhiều. Ngoài ra, đối với nhóm các quốc gia có nhiều khó khăn như khu vực châu Phi cận Sahara thì dường như tác động của khủng hoảng đến chậm hơn so với thế giới bên ngoài và vẫn chưa thấy được đâu là "đáy" của chu kỳ giảm sút đang diễn ra.

Tài liệu tham khảo

1. Số liệu thống kê của IMF
2. IMF Report, "Impact of the Global Financial Crisis 'on Sub-Saharan Africa", IMF Multimedia Services Division 2009.
3. Số liệu từ trang tin www.livecharts.co.uk
4. Số liệu từ trang tin www.iraqstockx.com